

SIMION BĂRNUȚIU — DREPTUL RAȚIONAL ȘI STATUL JURIDIC

Două idei principale au animat mișcările social-politice din cele trei principate române în secolul XIX; ideea națională și ideea democratică-liberală. Ele sînt mai clar formulate în operele gînditorilor sociali revoluționari ardeleni deoarece structurile societății, modernizate aici mai repede, contrastele sociale și naționale mai accentuate, au permis identificarea mai sigură și definirea mai clară a problemelor sociale și politice.

Ideea națională, a unității românești ca limbă, cultură și formă politică, se contura mai clar gînditorilor transilvani ce trăiau într-un stat în care populația română nu era recunoscută ca naționalitate politică. Mai clar se impunea în conștiința lor că structurile „feudalistice” ale vieții economice și mai ales structurile vechi ale relațiilor politice și sociale erau principalele piedici în calea progresului societății românești; că „barbaria” regimului aristocratic era principalul factor al asupririi sociale dublată, în cazul românilor ardeleni, de cea națională. Aceste două idei dominante au fost rafinate într-o cuprinzătoare problematică sociologică elaborată de ideologi ai mișcărilor sociale și politice, oameni politici transilvani, precum: Simion Bărnățiu, George Bariț, Andrei Mocioni, Iuliu Rațiu, Ilie Măcelariu, Alexandru Papiu Ilarian și alții.

Dintre temele cel mai clar formulate enumerăm: democrația și instituțiile sociale moderne, fundamentele raționalității capitaliste și mecanismele ei, rolul clasei de mijloc, raporturile dintre individ și societate, rolul opiniei publice în societatea modernă, raportul cultură-civilizație, rolul și funcțiile partidului național în statul multinațional.

Apărarea și afirmarea ființei naționale era, în viziunea lui Simion Bărnățiu, problema fundamentală a gîndirii și acțiunii politice. Singura modalitate de afirmare a naționalității era edificarea statului național, formă dezvoltată a sociabilității. În aceste condiții, sociologia și știința politică, știința constituirii statului [Bărnățiu (2), p. 11], trebuiau să fundamenteze „raționalitatea națională”, să facă apologia statului adevărat, iar acțiunea politică să realizeze solidaritatea națională, armonia socială rațională: acea stare în care „ordinea pozitivă, introdusă de o oarecare autoritate sau convențiune” [Bărnățiu (1), p. 7] este conformă „ordinii naturale”, în care „dreptul, libertatea și egalitatea sînt identice” [Bărnățiu (1), p. 7].

Judecata că *rațiunea* trebuie să guverneze acțiunea umană și nu puterea devine loc comun pentru mulți gînditori ai secolelor XVIII și XIX. În timp ce puterea impune arbitrariului „capriciul dominatorului” [Bărnățiu (2), p. 2], rațiunea creează condițiile manifestării libertății tuturor, care, la rîndu-i, presupune atît dreptatea, ca virtute și datorie, cît și dreptul, în accepțiunea de „consonanță rațională a libertății celei externe a unuia cu libertatea cea externă, a tuturor celorlalți” [Bărnățiu (1), p. 22]. Modul

în care Simion Bărnuțiu concepea ideea de drept îl înscrie în tradiția contractualistă și liberală. În termeni ce amintesc de raționamentele hobbesiene, gânditorul ardelean demonstra imposibilitatea unei libertăți individuale nemărginite și formula concluzia necesității limitării libertății externe a individului prin lege, pentru ca „să poată subzista libertatea tuturor” [Bărnuțiu (1), p. 5]. Se instituie astfel ordinea socială care, așa cum arăta Rousseau, este un drept sacru pentru că este singura cale prin care se realizează legea fundamentală a naturii: căutarea și urmărirea păcii. Însă, ordinea socială este un drept *dedus* și e fondat pe convenții. Rousseau căuta un mod de conciliere a independenței și libertății naturale a oamenilor cu inevitabilitatea faptului de a trăi împreună „astfel ca justiția și utilitatea să nu fie disjuncte” [Rousseau (1), p. 7]. Bărnuțiu încerca să identifice cadrele ce pot asigura cea mai mare libertate pentru toți; în termenii liberalismului clasic formulează principiul fundamental de drept: „Dreptul este tot ce nu contrazice libertății celei mai mari pe cât se poate, și cari e a tuturor” [Bărnuțiu (1), p. 7].

Prin importanța acordată legii — ca rezultat al unei acțiuni voluntare și drepturilor subiective, gândirea lui Bărnuțiu are afinități cu raționalismul luminilor și liberalismul clasic. Gânditorul ardelean deducea autoritatea legilor din raționalitatea indivizilor și sublinia că „legile se nasc nemediat din rațiune” [Bărnuțiu (3), p. 11]. Dreptul rațional „dreptul timpului modern constituțional” [Bărnuțiu (2), p. 89], înlătură arbitrarul, interesul, despotismul dreptului istoric și face loc înțelepciunii. Dreptul rațional, rezultat al activității legislative a rațiunii umane, independentă de orice autoritate, este unic în conținutul lui, pentru că „este numai o rațiune” [Bărnuțiu (1), p. 51]; variază numai *expresia* dreptului, în funcție de condițiile istorice, instituții, grad de cultură, însă dreptul rațional rămâne valabil pentru întreaga omenire. Dreptul natural rațional privește drepturile persoanei (individ sau națiune), care sînt necircumstanțiale și independente de orice voință. El își are originea în rațiune și cuprinde „dogme juridice raționale”; este „ca o sistemă de adevăruri, toate regulile particulare trebuie a se considera ca cuprinse în principiul suprem al dreptului sau ca deduse din el și ele au valoare numai într-atît încît e în adevăr și-a” [Bărnuțiu (1), p. 34]. Datorită imperfecțiunii umane, regulile dreptului rațional/natural se dovedesc insuficiente pentru a asigura respectarea drepturilor naturale (drepturile persoanei); pentru a evita situația în care dreptul unei persoane ar depinde de moralitatea alteia, s-a recurs la „decretarea arbitrară” prin convenție sau autoritate; în felul acesta se formează dreptul pozitiv. Bărnuțiu sublinia că dreptul pozitiv a apărut din necesitatea juridică de a suprima arbitrarul și incertitudinea, dar a ajuns să aibă utilitatea politică. Acest fapt a fost posibil deoarece regulile dreptului pozitiv au izvorul nu numai în principiul fundamental al dreptului ci și în altele principii, precum și în autoritate.

„Dreptul pozitiv este o parte a dreptului istoric: acesta din urmă cuprinde și foarte diferite raporturi și stări juridice care s-au născut în viața națiunilor și a indivizilor prin consuetudine, prin uzanție, prin uzurpațiune faptică, ș.a.” [Bărnuțiu (1), p. 37]. Dacă dreptul rațional este justitiar, dreptul istoric este în cea mai mare parte expresia asupririi, înșelăciunii, abuzului puterii. În gândirea socială și juridică a secolelor XVIII și XIX fusese formulată ideea că în dreptul istoric s-a condensat spiritul

național al popoarelor. Punctul de vedere bărnăuțian este opus : „dreptul istoric [...] nu s-a născut mai nicăieri din spiritul națiunilor și dintr-un consens liber al lor, determinat prin cunoașterea lucrurilor, ci a fost dictat mai pțretutindeni prin putere” [Bărnăuțiu (1), p. 39]. În consecință, drepturile naturale fiind anistorice, nu pot fi anulate de istorie; ele sînt *trăite istoric* și au *formulări istorice*. Între drepturile istorice sînt recunoscute ca valide numai acelea care sînt conforme dreptului rațional, celelalte, oricît de îndelungat ar fi fost uzul lor, nu sînt drepturi valide.

Bărnăuțiu înțelegea prea bine că o societate liberă presupune tradiții morale și convenții sociale și că în lipsa lor se instăpînește coerciția și anomia, însă nu putea să accepte ideea că în seria convențiilor sociale generatoare de libertate își pot găsi locul servitutea și sistemul castelor [Bărnăuțiu (1), p. 40—41]. Gînditorul ardelean nu nega rolul experienței sociale și nici nu se abandona proiectului revoluționar de construcție conștientă a unei noi orînduiri sociale. Ca reformator, el cerea ca dreptul rațional să se mărginească prin cel istoric. Procesualitatea realității sociale impune o anumită dinamică conținutului dreptului pozitiv: „îndată ce cunoaște potestatea politică cum că dreptul creat de dînsa mai înainte contrazice atîtor drepturi sau binelui public, sau dacă cunoaște cum că s-au schimbat circumstanțele și dreptul sau dispozițiunea, care pe timpul creării sale a putut fi bună și răspunzătoare, acum e stricătoare și prea apăsătoare pentru cei obligați, atunci are nu numai dreptul, ci și datoria a abroga sau a reforma, după cum cere dreptul natural sau ecitatea, apoi umanitatea și în genere politica” [Bărnăuțiu (1), p. 44—45]. Concluzia conținutei reformări este consecința superiorității dreptului în fața voinței legislatorului.

Complexitatea gîndirii bărnăuțiene ne trimite cu gîndul la opera lui Edmund Burke; ea și acesta, Bărnăuțiu este concomitent apărător al dreptului natural, un reprezentant al tradiției liberale, un adversar al istorismului necritic și apărător al istorismului modern. Ca și Burke, gînditorul român arată că în aplicarea drepturilor raționale trebuie să se țină seama de faptul că oamenii trăiesc în comunități deja constituite. În *această* perspectivă vorbește Bărnăuțiu, spre exemplu, despre dreptul natural politic și despre dreptul public al *românilor*; el are conștiința valorii fondatoare a practicii și stabilește între teorie și practică un raport de reciprocă punere în perspectivă.

În tradiția contractualistă există diferite explicații ale trecerii omului de la starea naturală la starea socială. Hobbes arătase că „starea oamenilor în această libertate naturală este starea de război” [Hobbes (1), Partea I, Cap. I, XI]. Rațiunea a impus găsirea căii de a dobîndi pacea și această cale a fost aceea a *contractului social*: o înțelegere între indivizi care formează în acest fel un singur corp, marele Leviathan.

John Locke gîndea că oamenii au părăsit starea de natură pentru ea să-și apere proprietatea (viața, libertatea și averea): în acest scop ei s-au unit într-un corp social și s-au supus guvernării.

J. J. Rousseau considera contractul social ca o realitate trăită și ca principiu ce leagă o asociație politică. Prin contractul social, omul și-a pierdut dreptul nelimitat la orice — „libertatea naturală” —, dar dobîndește

dreptul de proprietate asupra a ceea ce posedă — „libertatea civilă”. Esența contractului social ar consta în faptul că „fiecare din noi pune în comun întreaga sa persoană și întreaga sa suveranitate sub suprema conducere a voinței generale; și noi admitem fiecare membru ca parte indivizibilă a întregului” [Rousseau (1), p. 23].

Ca și Locks, Simion Bărnuțiu considera că omul, în starea naturală, trăiește în acord cu rațiunea. În această stare, faptele omului sînt orientate de ideea datoriei și ideea dreptului [Bărnuțiu (1), p. 70], are virtuțile dreptății și bunătății, moderate de echitate „care se naște nu numai din datorie etică, dar are afinitate și cu rațiuni juridice” [Bărnuțiu, (1), p. 29]. În starea de natură, oamenii trăiesc în forma unei mulțimi de persoane *susceptibile* de a avea drepturi și obligații, adică de a figura într-un raport juridic.

Hobbes făcuse distincția între contract și pact: prin contract se așteaptă un bine reciproc, în timp ce pactul este o înțelegere „în care omul se incredințează celuilalt” [Hobbes (1), Partea I, Cap. II, IX] este o promisiune de viitor prin care se transferă un drept; este un semn al voinței. În starea naturală, consideră Bărnuțiu, oamenii sînt obligați doar moral și psihologic, „între ei înșiși sînt supuși numai voinței proprii” [Bărnuțiu (1), p. 260], ei nu formează o „societate în sens juridic”, o „universitate juridică”. „Societatea juridică” se formează numai în urma încheierii unui pact, cînd se stabilește o legătură juridică internă prin renunțarea la voința privată în favoarea *voinței comune generale*; „membrii societății se supun acestei voințe întrunite între marginile determinate prin contractul social (*contractus socialis*); prin urmare numai acolo e societate, unde e o voință întrunită” [Bărnuțiu (1), p. 261]. În „societatea juridică” toți membrii se obligă să realizeze un scop comun care este un scop social; el este scop al comunității considerată ca personalitate și în acest caz nu se identifică cu scopurile individuale.

„Comuniunea drepturilor și a datoriilor, a voinței și a scopului sînt [...] necesare spre a forma societatea în sens juridic” [Bărnuțiu (1), p.260]. Consecința nemediată a modului de constituire a societății juridice este faptul că ea se definește ca suverană și în felul acesta putem accepta afirmația lui Bărnuțiu că „numai societăți libere sînt” [Bărnuțiu (1), p. 265] și ele sînt libere pentru că se determină prin voința lor internă, prin voința comună. Bărnuțiu a arătat că în urma încheierii contractului social „mai mulți s-au făcut unul”, s-a constituit societatea ca persoană ideală, o persoană juridică ce se bucură de toate drepturile raționale/naturale: libertate, egalitate, dreptate.

Esența societății este „uniunea voinței juridice”, și constă în obligația contractuală de supunere la voința comună. Prin statuarea dominației voinței comune se stabilește un raport de conducere-supunere, ordinea socială.

Rousseau arătase că în urma încheierii contractului social se poate spune că există o singură voință, anume voința generală; acest fapt se întâmplă deoarece fiecare înțelege că propriul bine și propria libertate sînt legate de binele comun, prin urmare fiecare voințe să-și orienteze acțiunile în vederea realizării acestui bine. Pentru Rousseau, voința generală este rezultatul identității sau cel puțin consistenței voinței individuale cu voința

ideală generală, voința comună. Cum rațiunea este lucrul cel mai bine distribuit, poporul va identifica prin propria gândire — în condițiile unei adevărate informări și posibilității de a delibera — binele comun; numai acesta aduce cea mai mare libertate posibilă pentru fiecare cetățean. Rousseau face distincția între voința tuturor, agregat aritmetic al voințelor individuale, și voința generală, care transformă o mulțime de oameni într-o societate prin căutarea deliberată a binelui comun.

În felul acesta cetățeanul „este obligat” să fie liber (a înțeles exigențele binelui comun ca cel ce aduce cea mai mare libertate pentru toți) și să se comporte în acord cu legea.

Bărnăuțiu a arătat că voința comună (I) se naște din spiritul social (II) este îndreptată spre realizarea scopului social (III) nu tinde spre nedreptate (IV) respectă drepturile individuale ale membrilor societății. Ca și Rousseau, gânditorul ardelean face distincție între „voința tuturor” ca fapt contingent ce poate avea loc și între cei neuniți, și „voința generală”, pe care o înțelege ca o direcție determinată de necesitatea juridică ce are valoare numai pentru cei uniți. Dacă „voința tuturor” *crează* societatea, „voința comună” o *gvernează* și este expresie a suveranității.

Voința generală/comună nu limitează libertatea membrilor societății deoarece :

- a. voința individului se cuprinde în voința comună;
- b. supunerea la voința comună a fost stabilită liber prin faptul uniunii sociale.

În timp ce Rousseau accepta doar democrația directă ca mod de guvernare a societății, Bărnăuțiu acceptă ideea democrației reprezentative. Aceasta din urmă consideră că autoritatea o deține majoritatea. Puterea decisivă a majorității este înțeleasă de Bărnăuțiu ca o clauză tacită în orice contract social în care nu s-a prevăzut altfel și aceasta se întâmplă înainte de toate în societatea civilă. Dar nu numai „societatea juridică” își are originea în contractul social, ci și „statul juridic”. El are ca scopuri principale : I. punerea în lucrare a legii; II. securitatea tuturor membrilor în particular, precum și a statului întreg; III. asigurarea proprietății și satisfacerea intereselor intelectuale și morale.

În spirit liberal, Bărnăuțiu considera că, în conducerea interioară a statului, dreptul are întâietate, pentru că „legea dreptului e mai înaltă ca cea politică și politica este datoare a-și pleca genunchii înaintea dreptului” [Bărnăuțiu (2)]. Statul juridic este stat de drept; are ca principiu al legitimității legea și traduce în fapt voința generală; principalul său atribut este suveranitatea. Dacă din punct de vedere juridic „numai acea declarație mulțumește deplin, care este de la națiune” [Bărnăuțiu (2), p. 33], din punct de vedere politic, voința guvernului poate sta pentru voința comună. În aceste condiții, pentru ca statul să fie „adevărat”, spune Bărnăuțiu, el trebuie să fie stat național. Statul adevărat este un „așezământ omenesc spre apărarea persoanei și a bunurilor omenirii” [Bărnăuțiu (4), p. 207], el respectă drepturile individuale, libertatea, onoarea, limba națională. Statul, ca „așezământ omenesc”, face posibilă societatea adevărată, societatea în care spiritul național își găsește împlinirea.

Date fiind împrejurările istorico-politice în care Simion Bărnăuțiu și-a desfășurat activitatea politică și științifică, nu ne apare surprinzătoare încercarea sa de a realiza o sinteză între doctrina dreptului rațional și

istoricismul organicist. În acest mod căuta gânditorul ardelean să-și elaboreze un instrument pentru a demonstra că aspirația românilor de „a parcurge ciclul propriu de cultură unită cu necesitatea civilizării în grai național” [Pandrea (1), p. 75] sînt legitime pentru că sînt raționale, sînt conforme cu „drepturile firești”. Românii, în secolul XIX, trăiau în „societăți juridice”, dar aveau dreptul să trăiască într-o societate adevărată; or, spune Bărnufiu, nu este posibilă o *societate adevărată* în afara statului adevărat, care este *statul național*.

Bibliografie

- Bărnufiu, S. (1), *Dreptulu naturale privatu*, Iași, Tiparul Tribunei Române, 1868.
Bărnufiu, S. (2), *Dreptulu naturale publicu*, Iași, Tiparul Tribunei Române, 1870.
Bărnufiu, S. (3), *Dreptulu publicu ale Romaniloru*, Iași, Tiparul Tribunei Române, 1867.
Bărnufiu, S. (4), *Românii și Ungurii în* : Pandrea Petre, *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnufiu*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1935.
Hobbes, Th. (1), *Le Corp Politique*, Publication de l'Universite de Saint-Etienne, fac-simile, 1972.
Rousseau, J. J. (1), *Du Contrat Social*, Paris, Editions, G. Ratier, s.a.
Pandrea, P. (1), *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnufiu*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1935.

IRINA CRISTEA